

===== *Krajcsír Lukács* =====

/// „Kalapács” otthonkában – avagy a Londont Prágára cserélő brit „aktivista” története

„Hidegháborús kém” volt a munkáspárti aktivista; *Áruló fejkendőben; Kalapács ügynök: egy nagyon szokatlan prozovjet hidegháborús kém* – ilyen és ehhez hasonló címek járták be a brit sajtót 2008 novemberében. A bulvár- és álhírek miatt sokszor jogosan kárhoztatott *Daily Mail* hozta nyilvánosságra, hogy az egykori munkáspárti aktivista, Cynthia Roberts a hidegháború utolsó éveiben Prágába költözött, és valójában Nagy-Britannia ellen folytatott kémtevékenységet. Mrs. Roberts előbb Kilburn, majd Hammer (Kalapács) néven írta jelentéseit a csehszlovák állambiztonságnak (*Státní bezpečnost / StB*) – ők pedig igencsak nagyra becsülték a nő tudását és a szocializmus iránti elkötelezettségét. A cikkek a cseh Állambiztonsági Iratok Levéltárában (*Archiv bezpečnostních složek / ABS*) fellelhető, a titkosítás alól feloldott dokumentumokra hivatkoztak. Az újságírók megkeresték az érintett személyt is. Cynthia Roberts éppen a szemetet vitte ki a prágai lakásából, amikor megállították kérdéseikkel. „*Nem akarok Önökkel beszélni. Nem akarok a médiának nyilatkozni*” – válaszolta az akkor 72. életévét betöltő nyugdíjas. Miután az újságírók szembesítették néhány általa készített jelentés másolatával, csupán annyit közölt, hogy „*Nincs mit mondanom. Nem voltam kém.*” Rákérdeztek arra is, hogy vajon miért nem tér vissza a szigetországba? Talán fél attól, hogy a bíróság elé kerül? „*Nincs vitám Britanniával. Sajnálom, de semmit nem fogok önöknek mondani*” – szögezte le a nő, és visszament a lakásába.¹

Vajon a brit sajtó a valóságot mutatta be? Cynthia Roberts valóban kém volt? Eredetiek voltak-e az idézett dokumentumok? Vagy az egész a Munkáspárt lejáratását szolgálta? A megszerzett információkat csak arra használták, hogy az akkori munkáspárti politikusokat nehéz helyzetbe hozzák, amikor az egykori aktivistájuk „árulásáról” kérdezték őket?

¹ = Lewis, Jason: The Traitor in a Headscarf: How Czech spy Agent Hammer worked secretly inside Parliament for years. *Daily Mail*, 2008. november 16.

A kérdések megválaszolásához elengedhetetlen az ABS-ben megtalálható levéltári dokumentumok felkutatása és feldolgozása. A kutatás időszakában nem volt felkelhető olyan angol vagy cseh/szlovák nyelvű szakcikk, amely kizárólag az egykori munkáspárti aktivista kémtevékenységével foglalkozott volna, ezért a tanulmány kevésbé az angol, a cseh és a magyar szakirodalomra támaszkodik, az információk túlnyomórészt primer forrásokon alapulnak. Ez az írás nem kizárólag Cynthia Roberts életét és tevékenységét ismerteti, hanem kitér a londoni csehszlovák rezidentúra 1980-as évekbeli működésére is. Ennek tükrében érthető meg igazán, hogy az StB számára miért számított Kilburn/Hammer „különleges fogásnak”. A cseh nevek és kifejezések mindenhol az eredeti formájukban szerepelnek, ami bevett gyakorlat a magyarországi Csehszlovákia-kutatásokhoz köthető publikációkban.

= = A londoni csehszlovák rezidentúra helyzete 1986-ban és 1987 elején

A csehszlovák állambiztonság a londoni rezidentúráját éveken át a legjobb, legaktívabb, legeredményesebb és legfontosabb rezidentúrái közé sorolta. Mint ahogyan azonban az 1980-as évek második felének összefoglalóiból olvasható, „*romló tendenciát mutatott*”, már-már „*átlag alatti teljesítményt*” nyújtott.² Miképp azt az 1987 közepén készített jelentés ismeretlen szerzői megjegyezték, az ilyen gyenge minőségű munkára nem lehet kifogás az „*alacsony létszám*”, ugyanis a londoni csehszlovák nagykövetségen működő rezidentúra a „*legnépesebbek*” közé tartozott. Az illegális hálózat működtetéséről a Belügyminisztérium alá tartozó Nemzetbiztonsági Testület (*Sbor národní bezpečnosti, SNB*) Hírszerző Főcsoportfőnökségének (*Hlavní správa rozvědky*, továbbiakban 1. Főcsoportfőnökség) tizenkét tisztje gondoskodott: ebből hárman a 26. (külföldi kémelhárítással foglalkozó), hárman a 31. (a csehszlovák emigrációval és az ideológiai felforgatókkal foglalkozó), ketten a 42. (a NATO nyugat-európai tagállamaiban végzett nem katonai jellegű hírszerzéssel foglalkozó), ketten az 50. (rejtjelezéssel, futárszolgálattal és telekommunikációval foglalkozó), valamint ketten a 69. (tudományos-technikai kérdésekkel, ipari kémkedéssel foglalkozó) osztályoknak voltak a tagjai.

Az StB központjának összegzése a londoni rezidentúrán dolgozókról:³

2 == ABS. I. S-SNB. 42. A – 00036/42–87. Hodnocení a rozbor práce rezidentury Londýn po linií 42. odborů. 1987. május 22.

3 == A táblázat két jelentésben található információk alapján készült: ABS. I. S-SNB. 5/87–2. Podklad pro štáb NS. London, 1987. május 13. és ABS. I. S-SNB. 10. A – 0051/410–87. Hodnocení a rozbor práce rezidentury Londýn. Prága, 1987. június 11.

Fedőnév	Osztály	Szolgálat kezdete	(Fedő)foglalkozás	Jellemzés (pozitív, negatív tulajdonságok)
„Jirák”	26	1984.07.19.	technikus	megbízható, megfelelő technikai ismeretek, jó kapcsolattartó (főleg a fiatalabb alkalmazottakkal)
„Dymič”	26	1986.06.01.	III. titkár a nagykövetségen	„legaktívabb és legjobb operatív dolgozó”, kezdeményező, következetes; vakmerő és rossz kapcsolatok a csehszlovák kolónia más tagjaival
„Axler”	26	1987.05.21.	III. titkár a nagykövetségen	–
„Vozňák”	31	1981.07.21.	III. titkár a nagykövetségen	„legaktívabb és legjobb operatív dolgozó”
„Mitáš”	31	1984 júliusától	referens	megbízható, pontos, következetes, jól felkészült; nem önálló, nincsenek saját ötletei
„Zach”	31	1986.09.01.	III. titkár a nagykövetségen	jó operatív munka, jól fordít, felelősségteljes hozzáállás
„Rokos”	42	1984.08.31.	gazdasági elemző	felkészült, jó elemzőképesség, sokat dolgozik; felületesség, következetlenség, „kifogások keresése megoldás helyett”
„Blažej”	42	1985.06.01.	III. titkár a nagykövetségen	jól felkészült, következetes, jó oktató és végrehajtó; heves természetű, rossz kapcsolatok a csehszlovák kolóniával; nem sok erőt ölt a feladatok végrehajtásába, „leggyengébb operatív dolgozó”
„Hušek”	50	1986.10.01.	rádiókezelő	konfliktuskerülő, szerény, feladatokat pontosan és jól látja el
„Huml”	50	1986.07.03.	rejtjelező	pontos és jó munka, tekintélynek számít az alkalmazottak körében
„Legát”	69	1986 januárjától	II. titkár a nagykövetségen	jó elemzőkészség, következetes; „leggyengébb operatív dolgozó” – hazahívták 1987 őszén
„Roman”	69	1986 októberétől	gazdasági elemző	jól felkészült; határozatlan

Habár az összefoglalóban nem tettek említést belső konfliktusokról, és senki ellen nem kellett fegyelmi eljárást indítani, a *Kachlíkárnában*⁴ korántsem voltak elégedettek a rezidentúra személyzetével. Dacára annak, hogy Nagy-Britannia mennyire fontos szerepet töltött be a „kapitalista világban”, és a Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) a konzervatív Thatcher-kormányt a legnagyobb ideológia/politikai/gazdasági és katonai ellenségei közé sorolta, mégsem a kipróbált, több éves gyakorlattal rendelkező ügynökeiket küldték Londonba – helyettük a frissen végzett kadétek mentek „tapasztalatot szerezni”. Ráadásul, összehasonlítva a más országokban működő csehszlovák rezidentúrák „újoncaival”, a Nagy-Britanniában dolgozók jelentős lemaradást mutattak egyes területeken, mint a pontos adminisztratív munka, kapcsolatépítés, nyelvismeret, saját ötletek. A táblázatból szintén kiolvasható, hogy egyes hosszabb ideje ott dolgozó állambiztonsági tisztelnél problémák merültek fel, miközben a főbb feladatok és célok az 1980-as évek eleje óta szinte alig változtak.⁵

- a) Nagy-Britannia belpolitikájának jellemzése, a konzervatív Thatcher-kormány Egyesült Államokkal (különösen Ronald Reagannal) fenntartott kapcsolatainak elemzése és a NATO-hoz való brit katonai hozzájárulás ismertetése. Ide tartozott a brit–japán és brit–kínai kapcsolatokról szóló dokumentumok beszerzése is.
- b) Adatok gyűjtése a szigetország nukleáris támadó és védelmi képességeiről (főleg az 1980-ban indult Trident-rendszerről), valamint a Nagy-Britannia területén tárolt amerikai nukleáris és cirkálórakétákról.⁶ Ennek keretében vizsgálták egy esetleges, a CSSZK (Csehszlovák Szocialista Köztársaság) és a keleti blokk ellen indított nukleáris rakétatámadás lehetőségeit és potenciális célpontjait.
- c) A csehszlovák rezidentúra által „megfelelőnek” ítélt brit állampolgárok nyilvántartása, jellemzése, ellenőrzése és beszerzése. Elsősorban olyan személyekre összpontosítottak, akik közvetlenül vagy közvetve hozzájuthattak a titkos, az StB számára érdekes dokumentumokhoz vagy információkhoz.
- d) A Nagy-Britannia területén működő csehszlovák diplomácia intézményeinek és az itt élő/tartózkodó közösség védelmének megerősítése.

4 = = A cseh szlengben így nevezték az Állambiztonság Bartolomějská utca 14. szám alatt lévő központját.

5 = = ABS. I. S-SNB. 10. A – 0051/410–87. Hodnocení a rozbor práce rezidentury Londýn. 1987. június 11.

6 = = 1980 januárjában a NATO bejelentette, hogy 160 amerikai cirkálórakétát (Pershing-II) telepít Nagy-Britanniába, válaszként arra, hogy a Szovjetunió SS-20-as rakétákkal helyettesítette az elavult SS-4-et és SS-5-et. Egy évvel később a Thatcher-kormány megállapodott a Reagan-adminisztrációval arról, hogy Trident-II (D5) közepes hatótávolságú, több robbanófejjel ellátott és pontosabb rakétákat telepítenek a szigetországba, és segítenek a Polaris-rendszer leváltásában. Aldous, 2019: 64–66.

- e) Tudományos-technikai hírszerzés a brit katonai, nemzetgazdasági és élelmiszeripari programokban.
- f) Információk gyűjtése a szocialista államokkal és a kommunista ideológiával szemben ellenséges magatartást tanúsító, vezető beosztásban lévő személyeknek a „béketábor tagjait” érintő terveiről, szándékairól, céljairól, valamint a Csehszlovákia belső ellenzékével fenntartott kapcsolatairól – ez utóbbi esetében a *Charta 77* mozgalom aláíró értelmiségének és a keresztény felekezetek vezetőinek esetleges brit kapcsolataira kellett koncentrálni.
- g) Működőképes és hatékonynak tűnő javaslatok készítése az operatív akciók végrehajtására – elsősorban az Egyesült Államok brit szövetségei ellen. Ezzel párhuzamosan pozitívan befolyásolni Nagy-Britannia „haladó gondolkodású” értelmiségét és csoportjait (leginkább a nukleáris lefegyverzésért küzdő béke-mozgalmat), hogy szólaljanak fel az amerikai atomtöltetek nagy-britanniai jelenléte ellen, és gyengítsék az angolszászok közötti „különleges kapcsolatot”.

Az összefoglaló jelentésben különösen aggasztónak találták a rezidentúra biztonsági helyzetét: a brit kémelhárítás nagy múlttal és sok tapasztalattal rendelkezett, tagjai türelmesek voltak, és hosszú távra terveztek, országszerte széles hálózatot működtettek, és munkájukat a legmodernebb követő és megfigyelő eszközök segítették.⁷ A csehszlovák rezidentúra alkalmazottai („Dymič”, „Rokos”, „Roman”, „Vozňák” és „Zach”) említették, hogy 1986 novemberétől intenzívebb megfigyelést folytattak ellenük. Közülük is „Dymič” „esztébák” (*estébák*)⁸ irányába tapasztalták a „legnagyobb érdeklődést” – zaklató telefonhívásokat kapott, és betörték a lakásába. Ugyanakkor csak egyetlen esetben (1986 novemberében) került sor közvetlen érintkezésre, de akkor is csak az StB-nek jelentő „Douda” fedőnevű diplomatát keresték fel egy meg nem nevezett brit „speciális szolgálat” tagjai, de ő elutasította a beszélgetést, és komplikáció nélkül elhagyta Londont.⁹

A prágai központ felhívta a figyelmet arra, hogy a két évvel korábban végrehajtott *Hora* (Hegy) akció következményei még mindig érezhetőek. Ezt a műveletet az StB még 1984 elején indította el, mivel árulás gyanúja merült fel az 1979 óta a londoni rezidentúra 26. osztályán dolgozó – és munkájából kifolyólag a helyi hatóságokkal gyakran érintkező – Bohumír Šeda („Maňák”) őrnaggyal szemben. A kémelhárítót azzal vádolták, hogy a találkozók során a csehszlovák állambiztonság akcióiról, „tit-

7 = = A brit hírszerző és kémelhárító szervekről bővebben olvasható magyarul: Pál, 2017: 5–30.

8 = = A cseh/szlovák szlengben így nevezték az állambiztonságiakat, amelyet az StB rövidítésből képeztek: egyes számban *estébák*, többesben *estébáci*.

9 = = ABS. I. S-SNB. 10. A – 0051/410–87. Hodnocení a rozbor práce rezidentury Londýn. Prága, 1987. június 11.

kos együttműködőről/munkatársairól” (*tajný spolupracovník, TS*),¹⁰ valamint a rezidentúráról szóló információkat adott át a brit Special Protection Groupnak.¹¹ 1984. október 4-én a dél-csehországi Příbramban működő Felsőbb Katonai Bíróság Šedát 20 év börtönre, rangjának és kitüntetései megfosztására és teljes vagyonelkobzásra ítélte – majd 1990 márciusában Václav Havel köztársasági elnök amnesztiában részesítette.¹² A cseh történetírásban mind a mai napig komoly vita tárgya, hogy Šeda valóban kettősügynök volt-e, mert a motivációja még mindig nem egyértelmű.¹³

A *Hora* következtében az StB komoly változtatásokat (szerkezeti, a rezidentúra tagjainak fokozatos lecserélése, korábbi protokollok felülbírálása, egyes operatív akciók felfüggesztése vagy egyenesen leállítása, közvetlen „ellenőrök” kiküldése a *Kachlíkárkánból*) hajtott végre, így a csehszlovákoknak 1987 közepére mindösszesen tizennyolc „titkos együttműködője” maradt.¹⁴ Ráadásul ezek között is csupán egy „megbízható kapcsolat” (*důvěrný styk, DS*)¹⁵ és két ügynök (*Agent, A*) akadt, a töb-

10 = = Az StB-ben összefoglaló néven titkos együttműködőnek (TS) neveztek minden olyan külföldi vagy csehszlovák állampolgárságú személyt, aki rendszeresen vagy alkalmanként, de az Állambiztonságnak dolgozott. Közvetlenül vagy titkos módon kerültek kapcsolatba az StB-vel, és a szervezet igényeinek és szándékainak megfelelően tevékenykedtek odahaza és/vagy külföldön. A kooperáció alapja és jellege szerint csoportosították őket. 1945 és 1989 közötti több alkalommal módosították a besorolásukat, az együttműködés szintjének megnevezését és a feladatköröket. A tanulmány az 1978–1989 közötti időszak gyakorlatát vette alapul, amikor a TS-nek négy fő kategóriája létezett (a szakmai minősítés alapján a legalacsonyabbtól a legmagasabbig): megbízott (*důvěrník*), ideológiai együttműködő (*ideový spolupracovník*), megbízható kapcsolat (*důvěrný styk*), ügynök (*agent*).

11 = = Běloušek, 2009: 250.

12 = = Tomek, 2006: 166.

13 = = Az egyik nézet szerint az volt, és a brit szolgálatok szándékosan áldozták be, mert így akarták megvédeni a londoni rezidentúrán levő legfontosabb ügynököket, a 42. osztályon dolgozó Vastimil Ludvík (Pantůček) alezredest. Ő volt az StB utolsó „diszsidense”, aki 1988-ban az Új-Delhiben működő csehszlovák rezidentúrát elhagyva, az MI6 segítségével Nagy-Britanniába menekült. Tomek 2006, 166–167. Ellenben Daniel Běloušek történész a Ludvíkkal 2009-ben készített interjújára hivatkozva azt írta a tanulmányában, hogy Šeda nem dolgozott a brit titkosszolgálatoknak (valójában a britek sem értették a hirtelen hazarendelését), a prágai kihallgatás során tett vallomását pedig erős nyomás alatt tette. Běloušek, 2009: 252.

14 = = ABS. I. S-SNB. 10. A – 0051/410–87. Hodnocení a rozbor práce rezidentury Londýn. 1987. június 11.

15 = = A „megbízható kapcsolat” (DS) tudatosan működött együtt, rendszertelenül adott át különböző minőségű információkat. Rendszerint valamilyen anyagi ellenszolgáltatás vagy ideológiai motiváció alapján dolgozott az StB-nek. Operatív műveletekben nagyon ritkán vett részt, és a kapcsolattartás bármilyen közvetítő technológia nélkül zajlott. Külföldi állampolgárok is lehetek megbízható kapcsolatok. Bizonyos feltételek (fegyelem, megbízatások pontos végrehajtása, külföldi lelepleződések elkerülése stb.) teljesítését követően előléptethették őket ügynököknek.

bi viszont az „ideológiai együttműködő” (*ideový spolupracovník, IS*)¹⁶ kategóriájába tartozott. Tovább rontotta a rezidentúra helyzetét, hogy 1986-ban olyan aktív és korábban hasznosnak minősülő TS-sel szakadt meg hirtelen a kapcsolat, mint „Felix”, „Teta” (Nagynéni) és „Silo” (Siló). A beszerzések és a kompromittálások terén pedig csak kudarcokat könyvelhettek el, amelyet azzal magyaráztak, hogy a „*bezárkózás, relatív hűvösség és erős nacionalista, már-már sovíniszta megnyilvánulás*” jeleit tapasztalták, amikor az angolok csehszlovák állampolgárokkal találkoztak.¹⁷

Az évértékelő jelentés szerint a rezidentúra az operatív műveletek területén bizonyult a leggyengébbnek: az 1985. december 1. és 1987. április 30. között végrehajtott tizenegy akcióból öt – az *Aspen, Čaj* (Tea), *Long, Mapa* (Térkép) és *Úrok* (Kamat) – nemcsak totális kudarccal végződött, hanem egyben komoly szervezési hiányosságokra hívta fel a figyelmet. Bár az állambiztonságiak kihasználták a hamis dokumentumok, álhírek, szórólapok, zaklató telefonhívások és anonim fenyegető üzenetek jelentette „előnyöket”, és „bőségesen alkalmazták” a rendelkezésükre álló technikai eszközöket (például kamerák, számítógépek), de ennyiben ki is merült a tevékenységük. Ugyanakkor a központ felhívta a figyelmet arra, hogy a közeljövőben „*két igazán nagy jelentőségű intézkedésre*” fog sor kerülni. A tervezett akciókban a rezidentúra számított a Csehszlovákiában élő legfontosabb „*Nagy-Britannia-szakértő*” segítségére is: az SNB Kémelhárító és Külső Ellenség Elleni Harc Főcsoportfőnökség (*Hlavní správa kontrarozvědky a boj proti vnějšímu nepříteli*, a továbbiakban II. Főcsoportfőnökség) alkalmazásában álló Kilburnre.¹⁸

== A kapitalizmus vereségéért

Cynthia Roberts 1936. december 11-én született Nagy-Britannia fővárosától körülbelül ötven kilométernyire délkeletre fekvő Maidstone kisvárosban. A szülők állami tisztségviselők voltak, az édesapa börtönben dolgozott. Cynthia fiatalkori éveiről a csehszlovák belügyi és a brit sajtóforrások viszonylag keveset beszéltek: például egy meg nem nevezett intézményben kezdte el a felsőfokú tanulmányait, de azokat már nem fejezte be. Azt sem tudni, hogy pontosan mikor ment hozzá az 1921. október 5-én született és fotósként dolgozó Denis Robertshez. Arról sincs információ, hogy mikor

16 == Az „ideológiai együttműködő” (IS) közvetlen kapcsolatban állt a tartótisztjeivel, és mindenben követnie kellett az utasításokat. Csak csehszlovák állampolgárok lehettek IS-ek, akik elkötelezettek voltak a szocialista rendszer és a kommunizmus eszméje iránt – a párttagság nem egy esetben egyenesen követelmény volt, de szigorúan kikötötték, hogy nem lehet a nomenklatúra tagja vagy tisztségviselő. Külföldön csak a diplomatákat, kereskedelmi kirendeltségen dolgozó üzletembereket vagy a csehszlovák kolónia tagjait lehetett IS-ként alkalmazni. Az ideológiai együttműködők a képességeiknek, lehetőségeiknek, végzettségüknek megfelelő feladatokat kaptak, de nagyjából ők voltak a lakásgazdák és a személyi postaládák is.

17 == ABS. I. S-SNB. 5/87–2. Podklad pro štáb NS. 1987. május 13.

18 == ABS. I. S-SNB. 10. A – 0051/410–87. Hodnocení a rozbor práce rezidentury Londýn. 1987. június 11.

költöztek a londoni Roehamptonban fekvő, Clarence úti házba. Mrs. Roberts a Munkáspárt színeiben indult az 1979-es választásokon, de nem került be a Képviselőházba. Azonban ez egyáltalán nem vetett véget a politikai pályafutásának, mert 1980-ban csatlakozott a *Munkáspárti Akció a Békéért (Labour Action for Peace, LAP)* nevű békemozgalomhoz. A szervezet titkárnője lett, és munkáját elsősorban William McKelvey (1979 és 1983 között Kilmarnock munkáspárti képviselője) parlamenti irodájában végezte.¹⁹ Leginkább publikációs tevékenységet folytatott: írásai elsősorban a Nyugat és Kelet közötti együttélés lehetőségeiről, a SALT-II-es megállapodásról és a nukleáris leszerelésről szóltak. Életének korai szakaszáról és aktivista tevékenységéről alig áll rendelkezésre biztos adat. Mindössze annyit közöltek a brit sajtóban, hogy 1983 decemberében Robin Cook (1997-től és 2001-ig külügyminiszter) és Gavin Strang (1997 és 1998 között közlekedésügyi miniszter) munkáspárti képviselőkkel együtt Moszkvába utazott.²⁰ 1985-ben a férjével együtt egy közös monográfiát adtak ki, amely a *How to secure peace in Europe* (Hogyan biztosítsuk a békét Európában) címet viselte.

A könyv, ahogyan az aktivista néhány korábbi cikke, felkeltette a csehszlovák *Orbis Sajtóügynökség (Tisková Agentúra, TA)* figyelmét is.²¹ A kiadó megkereste a nőt, és felajánlotta neki, hogy legyen az angolszász ügyekkel foglalkozó osztály vezetője. Mrs. Roberts nem sokat töprengett az állásajánlaton: 1985. október 19-én már a Prága 5. kerületében található Porovského (ma Fantova) utca egyik panelházában lakott. Ráadásul az egész családját magával vitte, vagyis a férjén kívül az 1966. december 11-én született Maryt és az 1969. január 28-án világra jött Christophert is. A lányt beírták a Károly Egyetem Orvosi Karára, a fiú – az édesanyjával együtt – a *TA Orbis*-ban dolgozott, ahol elemzői és szerkesztői feladatokat végzett, illetve a helyi futballcsapatban

19 = = 1940-ben hat aktivista alapította a LAP-ot – az alapítók között volt George Lansbury munkáspárti képviselő is. A hidegháború során a politikájuk központi elemét a nukleáris leszerelés és a más békemozgalmakkal való együttműködés képezte. A Trident-program egyik legnagyobb ellenzői közé tartoztak, követelték az amerikai atomfegyverek brit területekről történő eltávolítását, valamint a NATO közepes és rövid hatótávolságú rakétáinak leszerelését.

20 = = Lewis, Jason: The Traitor in a Headscarf: How Czech spy Agent Hammer worked secretly inside Parliament for years. *Daily Mail*, 2008. november 16.

21 = = A TA Orbis létrehozását még 1973. február 2-án rendelte el a CSKP Központi Bizottsága, de csak 1977. július 1-jétől kezdte meg a működését. A Csehszlovák Hírügynökség (Československá tisková kancelář, ČTK) mellett létező TA Orbis felelt a csehszlovák újságok, magazinok, könyvek és más propagandatermékek lefordításáért, valamint kapcsolatokat tartott fenn a keleti blokk kívüli, CSZSZK-val „baráti viszonyt ápoló” hírügynökségekkel és kiadókkal. Ezzel párhuzamosan lefordították a nemzetközi – főleg az angolszász, francia, német – baloldali irodalom megfelelőinek ítélt írásait. Olyan lapokat indítottak a külföldi, elsősorban a nyugati olvasóközönség számára, mint a Socialistické Československo (Szocialista Csehszlovákia), a Československý svet (Csehszlovák Világ) vagy a Vítáme Vás v Československu (Üdvözljük Önt Csehszlovákiában). Trunečková, 2015: 28.

játszott.²² Az édesapa állás nélkül maradt és a hobbijának élt (fényképészet), miközben folyamatosan járt a külföldi állampolgárok számára szervezett cseh nyelvórákra. Cynthia nővére és szülei továbbra is a szigetországban maradtak, de nem szakították meg egymással a kapcsolatot.

Nincs arra vonatkozó forrás, hogy a nő pontosan mit csinált az *Orbis*-nál vagy hogy mennyire voltak elégedettek vele a kiadónál. Azt sem lehet tudni, hogy pontosan mikor került közvetlen kapcsolatba az StB-vel. Az ABS iratai között Cynthia Roberts neve legelőször egy 1986. április 2-én kelt javaslaton bukkant fel, amelyet az SNB II. Főcsoportfőnökségének 3. osztályán (3 *odbor*²³) szolgálatot teljesítő Václav Wallis („Jašek”) őrnagy írt. Szerinte a nő alkalmas lehet a „*brit különleges szolgálatok kérdésköréhez*”. Szintén ebben a dokumentumban szerepelt először az egykori aktivista fedőneve, amelyet London egyik negyedéről, Kilburnról kapott.²⁴ Az viszont már csak egy későbbi jelentésből tudható meg, hogy a nő még a brit fővárosban találkozott először a csehszlovák őrnaggal. Sőt, név szerint ismerte Wallist, igaz, úgy tudta, hogy az „esztébák” a csehszlovák nagykövetség egyik diplomatája.²⁵

Az első nyílt kapcsolatfelvételt 1986. június 9-én került sor. Miután Wallis és társa, Zbynek Kvíčala („Holý”)²⁶ hadnagy a jelentésben meg nem nevezett nyilvános helyen újra megbizonyosodott Mrs. Roberts „*bizalmáról, nyíltságáról és a szocializmus iránti elkötelezettségéről*”, a két ügynök felfedte a valódi kilétét, és felajánlotta az StB-vel való együttműködés lehetőségét. Körülbelül ötezer csehszlovák koronányi jutalmat ígértek az egykori aktivistáknak, amely majdnem kétszerese volt a csehszlovák átlagfizetésnek.²⁷ A találkozó után Kvíčala és Wallis igencsak elégedettnek tűnt Mrs. Roberts „*spontán és lelkes*” megnyilvánulásaitól és az általa elmondott információktól, s a „titkos együttműködésre jelölt” (*Kandidát tajné spolupráce, KTS*) kategóriába sorolták.

„Kilburn” és tartótisztjei 1986 decemberéig mintegy 19 alkalommal találkoztak egymással, találkozóikon leginkább Nagy-Britannia belpolitikai problémáit és a nyugati békemozgalmak helyzetét vitatták meg. Az asszony az egyik összejövetelel elmondta, hogy a brit kémelhárító szervek beépültek az angliai békemozgalmakba, ezért ő is a célkeresztjükben lehet. Ez korántsem aggasztotta a *Kachlíkárnat*. Pont ellenkezőleg: „Kilburn” ez irányú tapasztalatait a csehszlovák kémelhárítás hasznosnak ítélte, amelyek felhasználásával el lehet kerülni, hogy a nyugat-európai országban lévő „megbízható kapcsolataikat” felfedezzék.

22 = = A brit sajtó szerint Mary 2007-ben ismeretlen körülmények között elhunyt. Christopher 2008-ban ismét Nagy-Britanniában élt.

23 = = A kémelhárítás 3. osztálya Nagy-Britanniára, Franciaországra és más nyugat-európai NATO-tagállamokra szakosodott.

24 = = ABS. II. S-SNB. 3.1. TS – 820790, 31865. Návhr. Prága, 1986. április 2.

25 = = Uo. Memorandum. Prága, 1986. december 27.

26 = = A *holý* szónak több jelentése van a cseh nyelvben: kopasz, meztelen, tiszta, csupasz, pusztá.

27 = = ABS. II. S-SNB. 3.1. TS – 820790, 31865. Memorandum. Prága, 1986. december 27.

Ebből kifolyólag a vezetés a nőt operatív műveletekre és a „mélyebb együttműködésre” egyaránt alkalmasnak találta. Mrs. Roberts 1987. április 13-án 16 óra 15 perckor a Slezké utcában ismét találkozott Kvíčálával, majd innen autóval együtt elhajtottak a „Balt” fedőnevű konspirációs lakáshoz (*konspirační byt, KB*). A hadnagy azzal indokolta a bizalmas találkozót, hogy „Kilburn” tartson beszámolót a csehszlovák hírszerzés által „Sako” (Kabát) kódnévvvel illetett Margaret Thatcherrel kapcsolatos anyagok állapotáról. Amikor megérkeztek a KB-be, ott már Wallis várta őket. „Kilburn” először a családjáról, a kiadónál végzett munkájáról és a lakhatással kapcsolatos nehézségekről (például Robertsék eredetileg csak három évre kapták meg a tartózkodási engedélyt) beszélt, de ezzel párhuzamosan többször tanúbizonyságot tett a CSSZK, a Szovjetunió és az egész szocializmus iránt érzett feltétlen hűségéről. Ezután rátértek a „Sako”-ról készült anyagokra: „Kilburn” biztosította a tartótisztjeit arról, hogy lényegében készen van vele, pár hibát kell még kijavítania, és csak le kell gépelnie a gondolatait. Az állambiztonságiak elégedettségüket fejezték ki a Mrs. Roberts által elvégzett minden addigi munkával kapcsolatban, és felajánlották, hogy *„érdekkükben áll magasabb szintre emelni az együttműködést”* – vagyis megkaphatja az ügynök minősítést, ami egyben azt jelentette, hogy azonnal átugorja az összes alacsonyabb (ideológiai együttműködő, megbízható forrás stb.) kategóriát.²⁸ Ő azzal a magyarázattal fogadta el, hogy *„így kinyilvánítja a szocializmus iránti elkötelezettségét és hozzájárulását a kapitalizmus vereségéhez”*, majd írt egy nyilatkozatot az önkéntes együttműködésről.²⁹ Továbbra is Kvíčálával és/vagy Wallisszal kellett tartania a kapcsolatot, legalább havonta egyszer találkoznia kellett egyikőjükkel. Sürgős esetben egy megadott telefonszámot kellett felhívnia, és a visszajelzés után azt kellett válaszolnia, hogy *„Václav üdvözlését küldi”*.³⁰ A találkozó végén a tiszték azzal a kéréssel fordultak Cynthiához, hogy – a személyazonosságá-

28 == A „megbízható kapcsolat” (DS) rendszertelenül adott át különböző minőségű információkat, amihez az elemzők gyakran fenntartásokkal álltak hozzá. A külföldi állampolgárságú DS-ek rendszerint valamilyen anyagi ellenszolgáltatásért vagy ideológiai okokból kifolyólag működtek együtt az StB-vel, de operatív műveletekben nagyon ritkán vehettek részt. Viszont nagyobb szabadságot élveztek az ügynököknél és olyan „legendát” gyártottak köréjük, hogy legalísiman kerülhessenek közvetlen kapcsolatba csehszlovák állampolgárokkal.

Az „ideológiai együttműködő” (IS) a DS-nél alacsonyabb együttműködési fokot jelentett. Közvetlen kapcsolatban állt a tartótisztjeivel, és mindenben követnie kellett az utasításait. Elsősorban csak a csehszlovák állampolgárok, a külföldön dolgozó csehszlovák diplomaták vagy azok a csehszlovák közösség tagjai lehetnek ideológiai együttműködők, akik elkötelezettek voltak a szocialista rendszer és a kommunizmus eszméje iránt. Rendszeresen tartották a kapcsolatot a tartótisztjeikkel, és minden utasítást végre kellett hajtaniuk. Az ideológiai együttműködők a képességeiknek, végzettségüknek megfelelő feladatokat kaptak.

29 == ABS. II. S-SNB. 3.1. TS – 820790, 31865. Záznam o ziskání ke spolupráci. 1987. április 15.

30 == Uo.

gának titokban tartása érdekében és összhangban az új státuszával – válasszon egy új fedőnevet; ő az angol „Hammer” (Kalapács) mellett döntött.³¹

= = = Kalapács jelentései – jellemrajzok

Habár az ABS-ben fellelhető iratok szerint Cynthia Roberts munkájának nagy részét a brit belpolitikáról és egyes közéleti személyiségekről készített elemzések teszik ki, ebben a témában mindösszesen csak két iratsorozat került el a megsemmisítést. Az egyik a brit békemozgalmakról és annak vezetőjéről szóló írásokat, a másik pedig David Mellor külügyi államminiszterről készített jellemrajzokat tartalmazza – mindkettő nagyrészt angol nyelven maradt fenn, egy rövid cseh nyelvű összefoglalóval ellátva.

Legelőször az Európai Nukleáris Leszerelés (*European Nuclear Disarmament, END*) nevű békemozgalomról készült elemzés kerül görcső alá, amelynek tagjai „Konvenciók” néven a leszereléssel és az enyhüléssel kapcsolatos konferenciákat szerveztek, médiában szerepeltek, cikkeket és tanulmányokat írtak, valamint demonstrációkat tartottak.³² Ez a szervezet elsősorban Nagy-Britanniában tett szert nagy népszerűsége: csak 1985-ben ötszázán csatlakoztak hozzá, és nemcsak a Munkáspártból vagy a Szociáldemokrata Pártból (*Social Democratic Party*), de még a Konzervatív Pártból is. Habár sok esetben együttműködtek az 1957-ben alapított Kampány a Nukleáris Leszerelésért (*Campaign for Nuclear Disarmament, CND*) mozgalommal, annak kommunista és Kreml-barát vonala gyakran bírálta az END-t, amiért a keleti blokkal szemben kritikus hozzáállást tanúsított. Ebből kifolyólag a szocialista országok számára az END potenciális veszélyforrást jelentett: egyrészt sikeres szovjetellenes propagandakampányt tudott folytatni a baloldali körökben, másrészt komoly riválisa volt a keleti blokk által közvetve vagy közvetlenül támogatott nyugat-európai békemozgalmaknak.

31 = = A vizsgált levéltári forrásokban Cynthia Roberts esetében egyszer sem tüntették fel az ügynök minősítést. Ugyanakkor az ABS weboldalán megtalálható, a cseh-szlovák állambiztonság munkatársainak és „titkos együttműködőinek” névsorát és egyes személyes adatait tartalmazó adatbázisában (<https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/> [utolsó megtekintés: 2022. május 18.]) a Hammer mellett egy „A” betű szerepelt, ami az ügynököt jelenti. Az egyik oszlopban feltüntették a „KTS”-ből „A”-ba való áthelyezés hivatalos dátumát is: 1987. május 26.

32 = = A hivatalosan 1980-ban létrejött END célja egy „Portugáliától Lengyelorszáig terjedő atommentes” Európa létrehozása volt. Az 1979-es NATO-döntés és az amerikai rakétatelepítések (Pershing, Trident, Tomahawk stb.) elleni tiltakozásként jöttek létre, de éppúgy bírálták a Szovjetunió nukleáris programját is. A tagok leginkább nyugati értelmiségiek és politikusok közül kerültek ki, de maguk között tudhattak néhány támogatót a keleti blokkból – például Hegedüs András egykori magyar miniszterelnököt. Miután 1987 végén Mihail Gorbacsov és Ronald Reagan aláírta a Közepes Hatótávolságú Nukleáris Erők Szerződést (INF-t), az END brit szárnya fokozatosan elhalt, s végül 1989-ben beolvadt az Európai Dialógusba. A többi END-csoport még 1991-ben Moszkvában megtartotta az utolsó „Konvencióját”, majd megszűnt.

A *Kachlákárnát* leginkább az érdekelte, hogy kik azok a CND-ben, akik támogatják az END-t, és együttműködnek vele. Elsősorban Meg Beresforddal kapcsolatos információkat kértek, aki 1985-ben a szervezet főtitkára volt.³³ „Hammer” mindjárt a jellemrajz első oldalán megjegyezte, hogy Beresford több éves amerikai tartózkodásából kiindulva „mindig is azt feltételeztem, hogy ő CIA-s, de erre soha nem volt elegendő bizonyítékom”.³⁴ Mrs. Roberts szerint az END külpolitikáját az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Német Szövetséges Köztársaság (NSZK) titkosszolgálatai határozták meg, ügynökei pedig már Beresford segítségével a CND-be is beépültek. Ezt arra alapozta, hogy az END-ben nagyon fontos szerepet játszott Edward Palmer Thompson marxista történész és baloldali békeaktivista, aki az 1956-os magyar forradalom leverése miatt kilépett a kommunista pártból. Beresford aktívan együttműködött a kommunista propaganda által gyakran kritizált személyekkel, például Mary Kaldor, John Cox, Stuart Holland munkáspárti képviselővel. „Hammer” úgy vélte, hogy 1988 elején már odáig fajult a helyzet, hogy Beresford teljesen alárendelte a CND-t az END-nek, s így mindkét mozgalom a szocializmusellenesség zászlóvivőjévé vált.³⁵

Mrs. Roberts szerint az END befolyása messze „túlnyúlt a kapitalista világon”: a „Konvenciókat” felhasználva gyakorlatilag egy egész Kelet-Európára kiterjedő „diszsidens hálózatot” hozott létre – és az egész mögött Beresford állt. „Hammer” az elsődleges operatív területüknek a Német Demokratikus Köztársaságot (NDK) jelölte meg, ahol a békemozgalom nagyon jó kapcsolatokat ápolt a helyi szakszervezetekkel és a különböző felekezeti csoportokkal. Szerinte céljuk a keletnémet hadsereg gyengítése és a két Németország egyesítése. Ez irányú véleményét egy igencsak érdekes – már-már groteszk – „szofisztikált tervvel” próbálta meg alátámasztani: a CND a keletnémet „sejtjeit” felhasználva „több jogot a nőknek, lehessenek katonák” kampányt indítana az országban. Ezzel viszont kiváltják a keletnémet nők haragját, akik a hadseregben szolgáló családtagjaikat és/vagy szeretőiket szintén a mozgalomhoz való csatlakozásra ösztönöznék, ezáltal gyengítve a *Nationale Volksarmee*-t. Bár ennek „eredményességét” „Hammer” nem tartotta sokra, de szerinte ez az egész olyan helyzetet teremtene, ami ismét lehetőséget adna a nyugati diplomáciának és sajtónak egy NDK-ellenes kampány elindítására. Sőt, Cynthia Roberts hozzátette, hogy ezt az információt még a Prágába költözés előtt közölte a Londonban tartózkodó keletnémet diplomatákkal, akik

33 = = Meg Beresford 1937. szeptember 5-én született. 1959-ben férjhez ment William Tannerhez, házasságukból egy fiú született. Legelőször az 1979-es NATO-döntés után tartott tüntetéseken bukkant fel szónokként. Hamarosan az END folyóiratának (*Sanity*) a szerkesztője lett, több cikket is írt a lapba. A nyolcvanas évek elején egyre feljebb lépkedett a CND-ben: először a nemzeti bizottság tagja, majd alelnöke, végül pedig öt éven át a szervezet főtitkára volt.

34 = = ABS. II. S-SNB. 3.1. TS – 820790, 31865. 1. Report on Meg Beresford, Secretary-General of the Campaign for Nuclear Disarmament, Great Britain. 1987. május 8.

35 = = Uo. Organizace CND, END – vytěženík charakteru činnosti. 1988. február 15.

„rendkívül hasznosnak és, mint kiderült, pontosnak” minősítették az értesülést.³⁶ Mindezekből kifolyólag azt tanácsolta a csehszlovák állambiztonságnak, hogy Beresfordot ne hívják meg Csehszlovákiába, mert nem fogják tudni megváltoztatni a véleményét. Továbbá a „CND-vel és Beresforddal csak izolált ügyekben szabadna együttműködni, akkor is a legnagyobb óvatossággal és előrelátással, de személy szerint ő sohasem bízna meg a nőben”.³⁷

Habár a dokumentumra Kvíčala hadnagy a „hiteles értesülések” megjegyzést írta, az alaposabb kutatás során kiderült, hogy Hammer értesüléseit egyáltalán nem lehet pontosnak nevezni. Már eleve a Beresfordról szóló személyes adatok sem stimeltek: Cynthia Roberts azt sem tudta, hogy Beresford mikor lett a CND főtitkára, vagy egyáltalán mikor született (38 és 48 év közöttinek tippelte), és egyedülállóan, gyermektelennek tartotta, miközben férjnél volt, és szült egy fiút. „Hammer” az END céljait nagyban eltúlozta, amikor arról írt, hogy a céljuk a Varsói Szerződés és a Szovjetunió felbomlasztása. Ugyanúgy a jelentéseibe néha beemelt a téma szempontjából irreleváns dolgokat vagy pletykákat. Ilyen például, amikor Roberts az 1983-as Szovjetunióba – még LAP-aktivistaként – tett hivatalos útja során megismerkedett egy Christinne vezetéknévű, norvég nemzetiségű NATO-tábornokkal, aki azonkívül, hogy a Szovjetuniót nem tartotta (!) veszélyforrásnak, a „NATO-ügynökeinek” nevezte az ismertebb brit END-aktivistákat, mint például Michael Harbottle-t, egykori békefenntartót.³⁸ Cynthiának a keleti blokk iránt érzett, már-már a fanatizmus határát súroló hite nagyon sokszor tetten érhető az elemzésekben: például amikor azt írta, hogy a „népi demokratikus államokban nincsenek semmiféle szabadságjogi és emberjogi korlátozások”. Nem spórolt Beresfordot negatív színben feltüntető megjegyzésekkel sem. „Az emberarcú kapitalizmus híve”, a „felforgatás építész”, „valódi horrorokat alkalmaz” (utalva az END összetételére), a nyugati „békemozgalmakat a diszsidensipar gépezetévé” tette – csak néhány a pejoratív jelzők közül.³⁹

Ilyenfajta kitételek és a teljesen alaptalan szóbeszéd „Hammer” másik jellemrajzából sem hiányoznak. Az StB azért kért elemzést David Mellorról, mert a brit külügyi államminiszter 1988 júniusában Csehszlovákiába utazott. Cynthia Roberts egyáltalán nem fogta vissza magát a jellemzésben: Mellort a CIA, az FBI, a brit SAS különleges alakulat, de még a helyi szabadkőművesség emberének is nevezte, aki egyben a Thatcher-kormány „hűséges, nagyon ravasz, számító, simabeszédű és simulékony” politikusa. Figyelmeztette a CSKP-t, hogy Mellor célja minél nagyobb károkat okozni Csehszlovákia „harmadik világbeli” politikai és gazdasági érdekeinek, főleg

36 = = Ennek tükrében feltételezhető, hogy Cynthia Roberts a csehszlovák titkosszolgálat mellett a keletnémet Stasival is tarthatott fenn kapcsolatot, de erről nincs több információ a cseh levéltári forrásokban.

37 = = ABS. II. S-SNB. 31. TS – 820790, 31865. 7–8. Report on Meg Beresford, Secretary-General of the Campaign for Nuclear Disarmament, Great Britain. Prága, 1987. május 8.

38 = = Uo. 6.

39 = = Uo. 2–8.

Líbia és Szíria vonatkozásában, de még Etiópia esetében is. Tehát szerinte Mellor szeretné kipuhatolni, hogy Prágának milyen gazdasági érdekei vannak ezekben az államokban, majd London a brit cégeket felhasználva alálicitál a csehszlovákok ajánlatainak.⁴⁰ „Hammer” ennél veszélyesebbnek ítélte, hogy Mellor találkozni akart a *Charta 77* aláíróival, többek között Václav Havellel, vagy fel akarta keresni a különböző egyházak vezetőit, mint ahogyan azt Geoffrey Howe külügyminiszter tette 1985-ben, amikor František Tomášek prágai érsekkel találkozott.⁴¹ „*Bármiféle bezítálás nélkül ezt az embert tartom Csehszlovákia kormánya és népe legnagyobb ellenségének*” – összegezte Mellorral kapcsolatos véleményét.⁴² A nyilvánvaló túlzások ellenére Cynthia Robertsnek egy dologban igaza volt. Annak ellenére, hogy Margaret Thatcher 1983-as választási győzelme után Nagy-Britannia – Arday Lajos történész szavaival élve – „*felfedezte Kelet-Európát*”, Csehszlovákiával egészen a szocializmus bukásáig feszült maradt a viszonya. Ennek oka többek között a kelet-európai ország kisebbségi és emberi jogi politikája volt, amelyet a brit Külügyminisztérium gyakran egy lapon említett a szovjetekével és a románokéval.⁴³ Ezt a „*hagyományt*” folytatva Mellor a Csehszlovákiában tartott sajtótájékoztatón ismét keményen bírálta az országban uralkodó emberjogi állapotokat, a *Charta 77* aláíró elleni fellépéseket és a reformok terén Prága jelentős lemaradását Moszkvához képest – ezek aztán heves reakciót váltottak ki az akkori csehszlovák sajtóban és diplomáciai jelentésekben.

= = = Széles körű tevékenység

Cynthia Roberts az elemzéseken kívül más jellegű feladatokat is ellátott. Például egy-egy nagyobb nemzetközi jelentőségű esemény kapcsán sajtófigyelést végzett, melynek során a brit újságírók és elemzők véleményét ismertette – például így tett az 1986 októberében Reykjavíkban tartott amerikai–szovjet csúcstalálkozóról készült összefoglalójában is.⁴⁴ A *Kachlíkárna* a brit újságírók iránt nagy érdeklődést tanúsított. Az SNB II. Főcsoportfőnökségét komolyan foglalkoztatta a kérdés, hogy a „Hammer” által ismert újságírók között kik lehetnek azok, akik valamelyik brit ügynökségnek dolgoznak.⁴⁵ Emiatt a csehszlovák kémelhárítás gyakran fordult „Hammer”-hez, hogy a Csehszlovákiában tartózkodó brit újságírókról kérjen információkat. Azonban az ilyen típusú iratok közül mindössze csak a Kenneth Biggs újságíróról készült rövid írás maradt fenn. Az asszony a LAP-ban ismerkedett meg Biggsszel, és elmondása szerint az újságíró azt tervezte, hogy a feleségével együtt

40 = = Uo. David Mellor, státní ministr FCO. Prága, 1987. május 25.

41 = = Arday, 2005: 343.

42 = = ABS. II. S-SNB. 3.1. TS – 820790, 31865. David Mellor, státní ministr FCO. Prága, 1987. május 25.

43 = = Arday, 2005: 385.

44 = = ABS. II. S-SNB. 3.1. TS – 820790, 31865. Setkání představitelů SSSR a USA v Reykjavíku. 1986. október 9.

45 = = Uo. Britští novináři. 1987. augusztus 25.

a CSSZK-ba költözik. Annyi még kiderült a jelentésből, hogy a férfit a *Ken* fedőnevű akcióhoz kívánták felhasználni. Csakhogy „Hammer” figyelmeztette Kvíčalát, hogy Biggs „*egyáltalán nem veti meg a nagyobb mennyiségű alkoholt*”, ezért a feljebbvalóinak fokozott óvatosságot javasolt.⁴⁶

Az StB arra is kíváncsi volt, hogy az angol sajtót és közbeszédet milyen csehszlovák vonatkozású ügyek foglalkoztatták. „Hammer” az egyik összefoglalójában megemlíttette az 1988. szeptember 23-án kibontakozó „*CSSZK-ellenes kampányt*”. Ez abból fakadt, hogy a brit Farnborough repülőtéren tartott légebemutatón kiállított „titkos” katonai sisakról készített képek és velük kapcsolatos adatlapok tűntek el – és a csehszlovákokat vádolták a lopással.⁴⁷ Habár a cseh levéltári forrásokban nem tértek ki bővebben az ügyre, a brit sajtóból megtudható, hogy ennek következményeként a londoni csehszlovák nagykövetség három alkalmazottját: Bedřich Kramář katonaiattasé-asszisztenst, Vlastimil Netolický légügyi attasét és Pavel Moudrý kereskedelmi attasét kiutasították Nagy-Britanniából. A *New Scientist* az incidenst összefoglaló, gúnyos hangvételű szerkesztőségi cikkében megjegyezte, hogy a csehszlovákok teljesen feleslegesen kockáztattak, mert a „titkos” sisakkal kapcsolatos adatok elérhetőek voltak a londoni Brit Könyvtár szabadalmi nyilvánosságában.⁴⁸ Pár nappal később a prágai Külügyminisztérium behívatta John MacGregor ügyvivőt, és válaszlépésként két brit attasét kiutasítottak Csehszlovákiából.⁴⁹

„Hammer”-nek köszönhetően az StB nagyon kényes katonai titkokhoz is hozzá tudott férni. 1986. október 15-én írt összefoglalójában a Taunton város mellett épülő új hadiüzemről tett említést.⁵⁰ Roberts figyelmét erre az objektumra a saját édesapja hívta fel, aki a délnyugat-angliai városban lakott.⁵¹ Egyszer, amikor a nyugdíjas férfi Londonból utazott hazafele, sínjavítási munkálatok miatt félreállították a vonatját – méghozzá egy olyan helyen, ahol azelőtt soha nem haladt el. A férfinak feltűnt, hogy az ismeretlen szakaszon éppen építkezés zajlik, és a kerítéseken a M.O.D. felirat volt olvasható, vagyis a terület a Védelmi Minisztérium (*Ministry of*

46 = = Uo. Kenneth BIGGS. 1988. augusztus 16.

47 = = Uo. Kampaň britských sdělovacích prostředků vůči ČSSR – informace. Prága, 1988. szeptember 26.

48 = = Az ismeretlen szerző azt tanácsolta a csehszlovák állambiztonságnak, hogy ha ezentúl nyugati katonai titkokra fáj a foguk, akkor szerezzenek be könyvtári belépőket, és bízzanak abban, hogy a brit könyvtárosok nem ismerik fel az akcentusukat. Lásd Feedback. *New Scientist*, 1988/1632. 75.

49 = = 1983 és 1988 között hét csehszlovák diplomatát utasítottak ki Nagy-Britanniából.

50 = = ABS. II. S-SNB. 3.1. TS – 820790, 31865. Středisko zbrojní výroby v jihozápadní Anglii – informace do fondu INN. 1986. október 16.

51 = = Ennek tükrében jogosan merülhet fel a kérdés, hogy az édesapa tudatosan nyújtotta-e át ezeket a katonai adatokat a lányának. Tisztában volt-e azzal, hogy Cyntia a hazája ellen végez kémtevékenységet? Ezekre nincs egyértelmű válasz, főleg, hogy a későbbi dokumentumokban egyszer sem bukkant fel Roberts édesapja, mert 1986 novemberében ismeretlen körülmények között elhunyt.

Defence) fennhatósága alá tartozott.⁵² Az egykori tisztviselő a kapcsolatait felhasználva bejutott a tauntoni városi tanácsba, és a látottakról megkérdezte a város munkáspárti képviselőjét. A jelentésben meg nem nevezett tanácstag elmondta a nyugdíjas férfinak, hogy a készülő gyárban rakétairányító technológiát, navigációs be rendezéseket és katonai számítógépeket fognak gyártani. „*A kaliforniai Szilícium-völgygel egyenértékű lesz*” – büszkélkedett a tanácstag Cynthia édesapjának, hozzátéve, hogy a Védelmi Minisztérium felvásárolta a környező telkeket is. Az apa a megszerzett információkat továbbította a lányának. A tauntoni hadiipari üzembről szóló értesüléseket a két tartótiszt komolynak minősítette, ezeket aztán átadták az illetékes csehszlovák szerveknek – ők pedig továbbították a szovjet KGB-nek.⁵³

„Hammer” nemcsak sikereket, de kudarcokat is elkönnyelhetett – és akárcsak a Londonban lévő csehszlovák rezidentúra esetében, ezek is többnyire az operatív műveletekkel voltak összefüggésben. E bukott akciók közül mindössze a *Helios-88* fedőnevről maradtak fenn adatok. A cél az volt, hogy az „esztébák” közvetlen kapcsolatot építsen ki a prágai brit nagykövetségen dolgozó Patricia Hollanddel. Az első találkozás helyszínéül a brnói 30. nemzetközi gépipari nagyvásárt (*Mezinárodní strojírenský veletrh, MSV*) jelölték meg. Az StB olyan „legendát” gyártott Cynthia köré, miszerint orvosi és sebészeti gépekkel foglalkozó üzletember, és ebből a célból utazott Brnóba. „Hammer” egy újságcikket írt, amelyben az MSV-n szerzett tapasztalatairól, a brit és a csehszlovák tudományos (elsősorban egészségügyi területen zajló) együttműködés eredményeiről, valamint a nemzetközi vállalatok (Baker Instruments, Philips, Toshiba stb.) legújabb gyógyászati eszközeiről szólt – ezt az írást eljuttatta a *The Tribune* londoni kiadójához, de az előzetes tervekkel ellentétben a brit nagykövetség sajtóattaséjához és a *The Stateman*hez már nem. Csakhogy a megfelelő „legenda” elkészítése sem sikerült, mivel a *The Tribune* főszerkesztője nem jelentette meg a cikket.⁵⁴ Ebből kifolyólag erősen valószínűsíthető, hogy a *Helios-88* akció valószínűleg itt véget ért, még a tartalomjegyzékekben sincs további említés róla.

Időrendi szempontból az utolsó jelentés szintén beszerzéssel kapcsolatos. „Hammer” 1988. november 18-án találkozott Wallisszal, hogy megbeszéljék Sarah Millsszel való találkozót, aki titkárnóként dolgozott a brit nagykövetség politikai

52 = = Érdesség, hogy nem számolt be a Védelmi Minisztérium Rendőrsége (Ministry of Defence Police) jelenlétéről, holott ők feleltek a hadiüzemek, légi támaszpontok és rakétabázisok védelméért és az információk biztonságáért. Pál, 2019: 488.

53 = = Az 1980-as évek elején a KGB egy külön katonai-hírszerző programot indított, amely a RYan (Ракетно-ядерное нападение, Nukleáris Rakétatámadás) nevet kapta. A cél minden olyan információ összegyűjtése volt, amely a Reagan-adminisztráció és szövetségesei nukleáris csapásainak célpontjaira utalt volna. Később ez kiegészült a nukleáris fegyvergyártásra és elhárítórendszerekre vonatkozó adatok beszerzésére is. Csehszlovákia hivatalosan 1983-ban csatlakozott a programhoz.

54 = = ABS. II. S-SNB. 3.1. TS – 820790, 31865. AOE v akci Helios – 88. Prága, 1988. október 24.

osztályán. Az ügynök ismét felhasználta a *Helios-88* által gyártott legendát (üzlet-asszony), hogy személyesen ismerkedjen meg a célszeméllyel. Elsősorban a brit nagykövetség közelében működő „angolklubról” és annak csehszlovákiai kapcsolatairól kellett volna információkat szereznie.⁵⁵ Azonban a november 21-re kitűzött találkozóhoz nem áll rendelkezésre több adat, így ennek kimenetelét egyelőre nem tudni.

Végül a „Hammer”-dossierében fennmaradt néhány, a Roberts családot érintő irat, amelyek a tartózkodási engedélyt, adminisztrációs ügyeket vagy a prágai brit nagykövetséggel folytatott levelezéseket tartalmazzák. Ez utóbbiak közül az egyikben az ügynök megemlítette, hogy egy ismeretlen brit konzul folyamatosan érdeklődött a lakcíme, a családja, a munkája iránt, és mindenáron igyekezett megszervezni egy személyes találkozót – amit „Hammer” végig elutasított.⁵⁶ Cynthia az egyik írásában beszámolt férje nyelvóráiról, mivel egy alkalommal egy, a brit nagykövetségen dolgozó nő férje megpróbált párbeszédbe elegyedni Denisszel, de ő visszatartotta a közeledést. A férj hasonló próbálkozásokról számolt be líbiai és nigériai tanulók részéről is.⁵⁷

=== Befejezés – Fájdalmasan hiányos

A tartalomjegyzékből megtudható, hogy a Cynthia Roberts által írt anyagok több mint 400 oldalt tesznek ki, de ebből 2019 végén mindössze alig kilencvenoldalt lehetett megtekinteni. Ennek oka elsősorban nem a minősítés fenntartása volt, hanem az 1989. végi iratmegsemmisítések – az ügynök dossieréjában megtalálható a bársonyos forradalom végén elpusztított dokumentumok jegyzékének egy példánya, amely többek közt tartalmazta a „Hammer” által készített jelentések címeit is.⁵⁸ Így például nem tudható, hogy Cynthia miket írt Thatcherről vagy az első alfejezetben említett, a londoni csehszlovák rezidentúra által segített „*két igazán nagy jelentőségű intézkedés*” valójában mit jelentett a gyakorlatban. Az is előfordul, hogy a kutatható anyagok sem teljeseek. Ebből kifolyólag nem tudni, hogy az egyes műveleteket (*Helios-88*) és szervezési próbálkozásokat (Kenneth Biggs, Sarah Mills) mennyire tekintette sikeresnek az StB. Vagy *Kachlíkárna* egyáltalán mire használta fel a „Hammer” által írt elemzéseket, többek közt a Meg Beresfordról és a békemozgalmakról szóló anyagokat. A Csehszlovák Szövetségi Köztársaság Belügyminisztériuma Cynthia Roberts aktáját hivatalosan 1991. március 26-án zárta le.

55 == Uo. Záznam ze schůzky s TS „HAMMER”. Prága, 1988. november 21.

56 == Uo. ZÚ Velké Británie, konzulární oddělení – poznatky. Prága, 1986. november 12.

57 == Uo. Kulturní atašé v Praze – studium na Jazykové škole. Prága, 1986. november 3.

58 == Uo. Skartační protokol. Prága, 1989. december 5.

=== Levéltári források ===

Archiv Bezpečnostních Složek (ABS) (Állambiztonsági Iratok Levéltára)

Hlavní správa rozvědky SNB/I. S-SNB
(A Nemzetbiztonsági Testület Hírszerző Főcsoportfőnöksége)

Hlavní správa kontrarozvědky a boj proti vnitřnímu nepříteli SNB/II. S-SNB
(A Nemzetbiztonsági Testület Kémelhárító és Külső Ellenség Elleni Harc Főcsoportfőnöksége)

Složka Killburn Hammer, Registrační číslo: 31865, TS – 820790.

Hlavní správa kontrarozvědky a boj proti vnějšímu nepříteli SNB/X. S-SNB
(A Nemzetbiztonsági Testület Kémelhárító és Belső Ellenség Elleni Harc Főcsoportfőnöksége)

=== Hivatkozott irodalom ===

Aldous, 2019

Aldous, Richard: *Reagan és Thatcher. Egy különleges kapcsolat.* Budapest, Antall József Tudásközpont.

Arday, 2005

Arday Lajos: *Az Egyesült Királyság és Magyarország. Nagy-Britannia és a magyar–angol kapcsolatok a 20. században.* Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó.

Běloušek, 2009

Běloušek, Daniel: Akce PANT – Příběh Vlastimila Ludvíka, posledního defektora komunistické rozvědky. In: Sborník *Archivu bezpečnostních složek* 6. Szerkesztette: Kremlíčková, Ladislava. Praha, Archiv bezpečnostních složek. 243–260.

Pál, 2017

Pál István: Nagy-Britannia operatív helyzete 1981-ben. *Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata*, 4. sz. 5–30.

Pál, 2019

Pál István: A londoni kiküldetés. In: *Az Eiffel-torony árnyékában – Majoros István*

70 éves. Szerkesztette: Búr Gábor – Pál István. Budapest, ELTE BTK
Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék. 477–499.

Tomek, 2006

Tomek, Prokop: Československo-britské zpravodajské soupeření. *Securitas Imperii. Sborník k problematice bezpečnostních služeb*, 14. sz. 139–170.

Trunečková, 2015

Trunečková, Ludmila: *Zákon o ČTK: transformace na půli cesty. Vývoj vztahů mezi politickou a mediální sférou v 90. letech 20. století*. Praha, Univerzita Karlova v Praze.

==== Sajtó ====

Daily Mail

New Scientist

==== Internetes hivatkozások ====

A csehszlovák állambiztonság munkatársainak és „titkos együttműködőinek”
névsora: <https://www.abscr.cz/jmenne-evidence/>
(utolsó megtekintés: 2022. május 18.).

Kulcsszavak

=====

Csehszlovákia, Nagy-Britannia, hírszerzés

/ “Hammer” in Slippers, or the Story of the British “Activist” Who Left London for Prague /

In late 2008, an article circulated in the British media: Cynthia Roberts, who stood as a Labour Parliamentary candidate and was member of the Labour Action for Peace (LAP) movement, worked for the Czech security service (Státní bezpečnost/ StB) from the mid-1980s. In fact, she was not only an agent of the StB in the United Kingdom, but she even moved to Prague and helped the communist secret police to achieve the “downfall of capitalism as soon as possible”. The journalists found and asked Mrs. Roberts about the truthfulness of the obtained Czech documents, but she refused to answer.

Was Cynthia Roberts really a spy? Were the quoted documents real? Or was it just another attempt to discredit the Labour Party?

To answer these questions, it was necessary to search and examine the archival documents held by the Archiv Bezpečnostních Složek (ABS) in Prague. This paper does not focus exclusively on the life and activities of Cynthia Roberts, but it also provides more details about the situation of the Czechoslovak intelligence in London in the second half of the 1980s – this was necessary to make it understandable why the agent codenamed Kilburn/Hammer was a “special catch” for the StB.

